

Jaargang 41
Nummer 6
Oktober 2010
Prijs € 6,20

'Duitsland nog niet
werkelijk herenigd'

Maatschappij Politiek

Vakblad voor
Maatschappijleer

Zojuist verschenen:

Handboek vakdidactiek maatschappijleer

door Ton Olgers, Rob van Otterdijk, Gerard Ruijs, Jan de Kievit en Lieve Meijs

Het Handboek vakdidactiek maatschappijleer is een uitgave van het Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken en het Instituut voor Publiek en Politiek, telt 457 pagina's en kost € 34,95. ISBN 978 90 6473 435 9. Te bestellen via bestel@publiek-politiek.nl.

Zie de recensies in dit nummer!

Faculteit der Sociale Wetenschappen

Voor het vwo

2, 9 & 23
November
2010:

Masterclasses
Antropologie
Politologie
Sociologie

en

Workshops
Profielwerkstuk
Begeleiding

Voor
Scholieren
vwo 5 & 6

Meer weten of aanmelden?

www.fsw.vu.nl/voorhetvwo

info.fsw@vu.nl

Hebben uw leerlingen vragen over politiek?

Willen ze weten hoe Nederland wordt bestuurd of wanneer ze mogen stemmen?

Op www.politiekhoezo.nl vinden ze antwoorden op deze en vele andere vragen. Daarnaast staat op de website hoe ze zelf actief kunnen worden en wat er bij De Haagse Tribune te beleven valt. Verder kunnen leerlingen er meedoen aan een quiz, stemmen op een actuele poll of hun mening geven in een forum.

U en uw leerlingen vinden de antwoorden op (bijna) alle vragen over politiek op: www.politiekhoezo.nl

Redactioneel

Onlangs merkte een Duitse historicus op dat het enige wat nog zichtbaar is van de DDR het *Ampelmännchen* is, het iconische figuurtje van de voetgangerslichten. Verbazingwekkend weinig voor een staat die toch ruim veertig jaar bestond en meer inwoners telde dan Nederland. Dit najaar is het twintig jaar geleden dat West- en Oost-Duitsland zich verenigden. De DDR hield op te bestaan en Oost-Duitsland onderging een immens politiek, sociaal, economisch en cultureel transformatieproces. *Maatschappij & Politiek* ontving van een Pools-Duits auteursduo een lang en grondig artikel over die transformatie. De redactie bewerkte het tot een veel korter artikel en daar opent dit nummer mee. Veel lezers zullen evenwel nieuwsgierig zijn naar het hele stuk en daarom is dat op de *M&P*-website geplaatst. Wie nu opmerkt dat dit onderwerp niet tot het Nederlandse Maatschappijleer behoort, heeft heel strikt genomen gelijk, maar dit transformatieproces, met al zijn problemen, heeft zoveel bloot gelegd over hoe samenlevingen politiek, economisch en cultureel functioneren, dat er voor Maatschappijleer, ook in Nederland, heel veel van valt te leren. Als ik dit schrijf heeft Nederland nog steeds geen nieuw kabinet, opteert de grootste winnaar van de verkiezingen voor niet-deelname aan een coalitie, maar zonder een oppositionele rol te willen spelen, lijkt het CDA te bezwijken onder interne tegenstellingen en kent de Eerste Kamer zichzelf met dreigende stem ineens een zware politieke rol toe. Verwarde toestanden kortom. Ik verwacht dat we daar de komende nummers veel over zullen publiceren. In dit nummer geeft Grom daarvoor het startschot.

Hans van der Heijde

Inhoud

Twintig jaar Duitse eenheid	4
<i>Van Oost-Duits socialisme naar West-Duits kapitalisme</i>	
Burgerschap van jongeren internationaal vergeleken	8
<i>Beschrijving van International Civic and Citizenship Education Study</i>	
Vijf vragen over serious games in de klas	10
Vooroordelen verminderen	11
<i>Maatschappijleer en reductie van vooroordelen</i>	
Spinnen aan uitleg	14
<i>Voor- en nadelen van het gebruik van een mindmap</i>	
Prijswinnaressen op grote hoogte	15
<i>Eva Jinek onder indruk van winnende profielwerkstukken</i>	
RUBRIEKEN	
Grom	13
Geknipt	16
De werkvloer	17
<i>Vakantie</i>	
Lesmateriaal	18
<i>Dertig rechters</i>	
Recensies	20
<i>Handboek vakdidactiek</i>	
NVLM	22
Gesignaleerd	23

Twintig jaar Duitse eenheid

Ewa Bojenko-Izdebska & Norbert H. Weber

(Foto: Nelson Minar, Wikimedia)

herfst van 1989 vermoedde nog niemand dat de vreedzame revolutie die zich in de DDR voltrok, razendsnel naar de ineenstorting van het regime van de Socialistische Eenheidspartij Duitsland (SED) en de val van de Berlijnse Muur zou voeren - laat staan dat beide Duitslanden een jaar later zouden worden verenigd.

Op 3 oktober 2010 viert Duitsland de twintigste verjaardag van de vereniging van de Bondsrepubliek Duitsland (BRD) en de voormalige Duitse Democratische Republiek (DDR). In de

Toen de leider van de Sovjet-Unie, Michail Gorbatsjov, in oktober 1989 de feestelijkheden rond de veertigste verjaardag van de DDR bijwoonde, werd het velen echter al wel duidelijk dat DDR-leider Erich Honecker niet langer aan het groeiende binnenlandse protest tegen de SED voorbij kon gaan en hervormingen moest toestaan. Op sovjetsteun voor de SED en inmenging in de DDR mocht Honecker - indien zijn bewind dreigde te bezwijken - niet meer rekenen: 'Wie te laat komt, wordt door het leven bestraft'. Velen zagen weliswaar in dat de DDR-bonzen weigerden die les ter harte te nemen, maar niemand vermoedde dat de straf zo snel op hun zonde zou volgen.

Vrije passage

Eind oktober liep de spanning op en groeide de verwarring in de SED-top. Die culmineerde in de persconferentie over hervormingsvoorstellen die politbureaulid Günther Schabowski op 9 november in Oost-Berlijn gaf. Min of meer terzijde zei hij dat het Centraal Comité ook opheffing van reisbeperkingen had besproken. Op de vraag wanneer die beperkingen zouden worden opgeheven, greep Schabowski een notitiebriefje en antwoordde mompelend dat dat, voor zover hij wist, per direct zou zijn. Geïnfomeerd door de West-Duitse televisie stroomden nog diezelfde nacht duizenden Oost-Duitsers naar de Berlijnse grensovergang in de Bornholmerstraat om vrije passage te claimen. Even later liepen talloze Duitsers uit Oost en West jubelend over de West-Berlijnse *flaneermijl*, de Kurfürstendamm; een onvergetelijk beeld.

Daarna ging het snel, dankzij een *window of opportunity*, geschapen door de hervormingsbereidheid van de Sovjet-Unie. Hieronder volgt een korte chronologie van de belangrijkste gebeurtenissen.

- Op 18 maart vonden de eerste vrije parlementsverkiezingen in de DDR plaats.
- Tegelijkertijd sloten de DDR en de Bondsrepubliek een verdrag over een economische en sociale unie.
- Op 1 juli kwam een muntunie tot stand.
- Op 23 augustus besloot het parlement van de DDR, de *Volkskammer*, het staatsdomein tot vijf bondstaten om

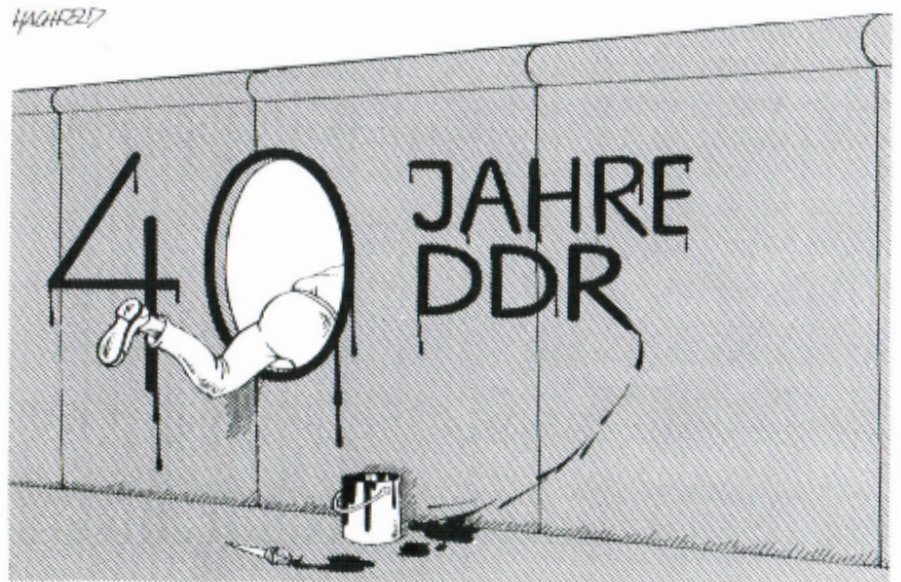
te vormen (Saksen, Saksen-Anhalt, Thüringen, Brandenburg en Mecklenburg-Vorpommern) en die onder het gezag van de West-Duitse grondwet te plaatsen.

- Op 31 augustus stemden 299 van de 380 afgevaardigden in de *Volkskammer* voor hereniging van de beide Duitslanden, waarna ook het West-Duitse parlement, de *Bundestag*, dat voorstel in stemming bracht: 442 van de 492 leden stemden voor. De Bondsraad van de elf West-Duitse bondsstaten stemde vervolgens unaniem voor het herenigingsvoorstel.
- Op 3 oktober 1990 werd het herenigingsbesluit van kracht en was de Duitse eenheid een feit.

Binnen het hele transformatieproces in de staten van het voormalige Oostblok is (Oost-)Duitsland natuurlijk een bijzonder geval: de DDR is als zelfstandige staat verdwenen. Andere voormalige Oostblokstaten zijn deels uiteengevallen (zoals de Sovjet-Unie, Joegoslavië en Tsjecho-Slowakije) en hebben dus méér staten opgeleverd. Het economische systeem van de Bondsrepubliek werd snel en nagenoeg geheel op de voormalige DDR overgeplant. De omvorming tot een hoogontwikkelde economie betekende voor Oost-Duitsland een omvangrijke de-industrialisering. De doorgevoerde politieke veranderingen betekenden voor Oost-Duitsland een radicale eliminatie van de voormalige politiek-maatschappelijke elite: hogere politieke functionarissen van de DDR werden in hoog tempo door West-Duitsers vervangen.

Politieke transformatie

In 1989 domineerden twee verschijnselen de situatie in de DDR. Tijdens de zomer had een koortsachtige reislust bezit genomen van DDR-burgers, die vooral naar Hongarije, Polen en Tsjecho-Slowakije vertrokken. Daar zochten ze hun toevlucht in de West-Duitse ambassades, wachtend op toestemming om naar de Bondsrepubliek te mogen doorreizen. Teleurstelling over de vervalste uitslag van de gemeentelijke verkiezingen in de DDR van mei 1989 zal hun migratiedrang hebben versterkt, maar de belangrijkste reden was de economische misère in de DDR. De oppositionele achterblijvers verenigden zich in groepen als *Demokratischer Aufbruch* en *Neues Forum*. Hun kritiek richtte zich in eerste

(Cartoon: Rainer Hachfeld. Bron: Martina Schellhorn, 20 Jahre Mauerfall. 20 Karikaturisten erinnern sich, Brandenburgischen Landeszentrale für politische Bildung, Potsdam 2009)

instantie niet zozeer op het socialistische systeem; ze eisten het recht op vrije meningsuiting op. Deze protestbeweging heeft met haar vreedzame maandagdemonstraties onder het motto 'Wij zijn het volk' en 'Geen geweld' een beslissende bijdrage aan de ineenstorting van het SED-bewind geleverd. Zij gaven de aanzet tot de politieke li-

beralisering, die gestalte kreeg in overall gevormde *ronde tafels*. Besluiten tot democratisering van het systeem werden door een *centrale ronde tafel* uitgewerkt; in de eerste plaats het uitschrijven van vrije verkiezingen. Aan de eerste vrije en democratische parlementsverkiezingen in de DDR, op 18 maart 1990, namen meer dan 12 miljoen kiezers deel (ruim

Uitslag verkiezingen DDR, 18 maart 1990 (in procenten)

Christlich Demokratische Union Deutschlands (CDU)	40,8
Sozialdemokratische Partei Deutschlands (SPD)	21,9
Partei des Demokratischen Sozialismus (PDS)	16,4
Deutsche Soziale Union (DSU)	6,3
Bund Freier Demokraten (BFD)	5,3
Bündnis	2,9
Demokratische Bauernpartei Deutschlands (DBD)	2,2
Grüne Partei + Unabhängiger Frauenverband	2,0
Demokratischer Aufbruch (DA)	0,9
Andere partijen	1,1

De PDS was de voortzetting van de SED. De grote winnaar, de CDU, had met DSU en DA onder de noemer Alliantie voor Duitsland een stembusakkoord gesloten.

Uitslag verkiezingen Bondsdag 2009 (in procenten), onderscheiden in West- en Oost-Duitsland, opkomst 70,8 procent

	West-Duitsland	Oost-Duitsland
Union	34,9	29,5
Sozialdemokratische Partei Deutschlands (SPD)	24,2	18,3
Freie Demokratische Partei (FDP)	15,4	11,0
Die Grünen	11,3	8,3
Die Linke	8,3	26,4
Andere	5,9	6,5

Die Linke is een fusie van PDS en de (West-Duitse) Wahlalternative Arbeit und Soziale Gerechtigkeit (WASG). Als Die Linke-partner passeerde de PDS in 2009 in West-Duitsland voor het eerst de kiesdrempel van 5 procent.

93 procent van de kiesgerechtigden). De uitslag vindt u in het kader, met ter vergelijking de uitslagen van de verkiezingen voor de Bondsdag van 2009. In essentie voltrokken De *Volkskammer*-verkiezingen van 1990 de politiek-institutionele transformatie die hereniging mogelijk maakte. De laatste Oost-Duitse regering, met Lothar de Maizière (CDU) als minister-president, zorgde alleen nog voor de noodzakelijke grondwetsherzieningen, met name de schepping van vijf deelstaten die bij de elf West-Duitse deelstaten konden worden gevoegd.

Economische transformatie

Eén van de leuzen tijdens de *Wendezeit* luidde: 'Komt de D-Mark, dan blijven we; komt die niet, dan gaan we naar de D-Mark!'. In het voorjaar van 1990 werd over een economische-, sociale- en muntunie onderhandeld. Snelle gelijk-schakeling van de levensomstandigheden in Oost en West moesten massale Oost-Westmigratie tegengaan. Vanaf begin 1989 waren al een half miljoen Oost-Duitsers via de *toeristenroute* naar

West-Duitsland getrokken. Nog steeds wordt er echter aan getwijfeld of het wel zo verstandig was de D-Mark al op 1 juli 1990 in de DDR, tegen een 1:1-koers voor lonen en uitkeringen, in te voeren. Weliswaar profiteerde de bevolking in eerste instantie van deze enorme opwaardering van de *Ost Mark*, maar de gevolgen voor de wankele planeconomie van de DDR waren fataal: de concurrentiepositie van het bedrijfsleven reduceerde in één klap tot nul. Om de planeconomie van de DDR naar een *sociale markteconomie* naar West-Duits model te transformeren, werd op 1 maart 1990 de *Treuhandanstalt* opgericht. Deze moest de omvorming van *Volkseigene Betriebe* (VEB's) in kapitaalondernemingen leiden. Na de hereniging werd Treuhand ondergeschikt aan het Ministerie van Financiën van de Bondsrepubliek en kreeg het nu als taak de voormalige VEB's concurrerend te maken en te privatiseren. Als grootste holdingmaatschappij ter wereld vertegenwoordigde Treuhand op dat moment een vermogen van 200 tot 600

miljard D-Mark, tegenover een schuldenlast van ongeveer 400 Miljard. Inmiddels wordt het Treuhand-verhaal met kritische ogen bekeken. In december 1994 sloot Treuhand zijn werk af met een tekort van 256,4 miljard D-Mark. Niet gecontroleerd door de Bondsdag kon Treuhand in een grijze zone opereren. Het pijnlijkste schandaal dat daar uit voortvloeide was de verkoop van de Leuna-raffinaderij en het olieconcern Minol aan het Franse Elf Aquitaine, die op het hoogste politieke niveau (president François Mitterand en bondskanselier Helmut Kohl) was bepleit. Toen bekend werd dat Elf 47 miljoen smeergeld had uitgedeeld, kwamen de Elf-managers voor de Franse rechter. Of Duitse politici betalingen ontvingen is nooit bewezen.

Frustratie

Moeilijk bleek ook de privatisering van de agrarische sector. Een politieke behandeling van het probleem van grondhervorming is achterwege gebleven. De voormalige *Landwirtschaftlichen Produktionsgenossenschaften* (LPG's) werden simpelweg in West-Duitse varianten van besloten vennootschappen of vennootschappen onder firma omgezet. Voor Oost-Duitsland waren de gevolgen van deze aanpak fataal. Nog steeds lijden de nieuwe deelstaten onder de de-industrialisering die de privatiseringsjiver van Treuhand bewerkstelligde. Treuhand hanteerde als premisse dat onrendabele bedrijven hetzij door privatisering, hetzij door sluiting moesten worden gesaneerd. In beide gevallen vielen ontslagen. Telde de beroepsbevolking in Oost-Duitsland in 1989 nog 9 miljoen mensen, tien jaar later was dat aantal tot 6 miljoen geslonken. De afgelopen twintig jaar heeft de Bondsrepubliek 1.200 miljard euro in Oost-Duitsland gestoken, maar de gehoopte economische resultaten zijn uitgebleven, tot frustratie van de belastingbetalers. Het verlies van arbeidsplaatsen leidde tot grote bevolkingsverschuivingen. Velen verlieten het grondgebied van de voormalige DDR en trokken naar West-Duitsland of het buitenland.

Gevolgen

De overgang van plan- naar marktconomie bezorgde menig Oost-Duitser een nieuwe ervaring: werkloosheid. Voor veel getroffen en, opgegroeid in

West-Duitsers in de elite van de nieuwe Länder, 1995 (in procenten)

Militair	100
Economie	88
Bestuur	87
Vakverenigingen	80
Wetenschap	50
Media	45
Religie	14
Politiek	13
Vereniging	0
Alle deelelites	40

(Bron: Potsdammer Elitestudie N=402, grafiek: Christian Welzen, *Demokratischen Eliten-wandel, Opladen, 1997*)

een staat die volledige werkgelegenheid kende en oriëntatie op arbeid als voornaamste levensbeginsel huldigde, leidde deze nieuwe status tot sociale desoriëntatie en desintegratie. Dat verklaart misschien de electorale aantrekkingskracht van de PDS/Die Linke in de nieuwe deelstaten. Brandenburg, dat na de deelstaatverkiezingen van 2009 door een rood-rode coalitie van SPD en Die Linke wordt geregeerd, werd door de eerste minister-president van Brandenburg, Manfred Stolpe, al de *kleine DDR* genoemd.

Voor DDR-overheidspersoneel golden speciale maatregelen. Zij wier werkzaamheden door het verdwijnen van de DDR-staat kwamen te vervallen, werden met een wachtgeld op non-actief gesteld. Medewerkers van het DDR-Ministerie voor Staatsveiligheid werden simpelweg ontslagen, zo ook rechters en openbaar aanklagers.

Oost-Duitse onderzoekers menen dat nog zwaarwegender dan het verlies van 3 miljoen arbeidsplaatsen de ontwaarding van onderwijs- en beroepskwalificaties was. De systeemwisseling is gepaard gegaan met een wisseling van politieke elites, natuurlijk, maar ook met de wisseling van andere elites: driekwart van de academici verloor na de hereniging zijn baan. Dat was voor critici aanleiding om van *kolonialisering* te spreken. Tussen West- en Oost-Duitsland heerste lange tijd een dominantieculuur, die zich in superioriteitsgevoelens van West-Duitsers en hun overname van belangrijke posities uitte. Hoe sterk West-Duitsers hun stempel op de elite in de nieuwe deelstaten drukken toont nevenstaande tabel.

Culturele transformatie

In de DDR stond het culturele leven in het teken van controle en ideologische instrumentalisering. In het onderwijs leverde politiek-ideologische betrouwbaarheid een belangrijker rapportcijfer dan om het even welk schoolvak. Direct na het aftreden, op 2 november 1989, van Margot Honecker, 'vrouw van' en minister van Onderwijs sinds 1963, onderging het onderwijs echter ingrijpende veranderingen. Het militaire onderricht werd geschrapt, de vijfdaagse schoolweek werd ingevoerd, het vreemde talenonderwijs werd gereorganiseerd en DDR-staatsburgerschapkunde werd

door Maatschappijleer vervangen. Na de hereniging werden deze hervormingen door de overname van het West-Duitse onderwijssysteem echter ingehaald; een overname overigens die veel Oost-Duitse leerkrachten maar moeilijk hebben kunnen verkroppen.

Waren er alternatieven?

Begin 1990 deden zich voor hereniging twee staatsrechtelijke mogelijkheden voor: samenvoeging met behoud van de bestaande grondwet of samenvoeging op basis van een nieuwe grondwet. De bestaande grondwet bood houvast voor beide mogelijkheden. Om reden van snelheid is gekozen voor behoud van de bestaande grondwet: in West-Duitsland vanwege angst dat de *window of opportunity* niet lang zou blijven openstaan, in Oost-Duitsland omdat van hereniging directe welvaartsgroei werd verwacht. Inmiddels is sprake van twijfel. Een bedachtzamer opstelling en meer oog voor de problemen van de omvorming van een politiek, economisch en sociaal systeem zouden wellicht minder catastrofale gevolgen hebben gehad.

Is Duitsland werkelijk verenigd?

Is na twintig jaar nog steeds sprake van mentaliteitsverschillen tussen Osis en Wessis? Zijn de Duitsers werkelijk verenigd? Het tijdschrift *Focus* publiceerde in 2009 een enquête over die vragen. Slechts 36 procent van de ondervraagden, uit Oost en West, antwoordde positief op de vraag of het *Project Eenheid* was gelukt; 56 procent vond dat Duitsland nog niet werkelijk herenigd is. Veel Oost-Duitsers voelen zich door West-Duitsers geëxploiteerd en zijn teleurgesteld over de hereniging. Veel West-Duitsers menen dat het oosten een bodemloze put voor hun belastinggeld is. Voordat sprake is van een innerlijke eenheid zal nog wel enige tijd vergaan. ◀

Ewa Bojenko-Izdebska is verbonden aan de Jagiellonen-Universiteit in Krakau.

Norbert H. Weber is werkzaam bij de Technische Universiteit Berlijn.

Vertaling en bewerking:
Hans van der Heijde

Wilt u op dit artikel reageren, stuur dan een e-mail naar:
menp@publiek-politiek.nl.

Rectificatie

Tot onze spijt zijn de gegevens uit de staafdiagram behorende bij het artikel 'Net echt. Scholierenverkiezingen bewegen mee met de echte uitslag' in *Maatschappij & Politiek*, nummer 5 (september 2010) niet juist weergegeven.

De juiste weergave vindt u op de website www.maatschappijenpolitiek.nl.

De redactie

Noteer alvast in uw agenda !

Docentendag 2011

Nieuwe Buitensociëteit, Zwolle

11 februari 2011

Gast spreker:
Alexander Rinnooy Kan

Burgerschap van jongeren internationaal vergeleken

Hessel Nieuwelink

In de zomer verschenen berichten in de media over een internationale studie naar burgerschapsonderwijs aan veertienjarigen. Aleid Truijens trok in haar column in *de Volkskrant* op basis van dat rapport harde conclusies over het in haar ogen zeer slechte burgerschapsonderwijs in Nederland. Wat staat er in dat rapport en welke conclusies kunnen daaruit worden getrokken?

Voor de derde keer heeft het *International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA)* een internationaal vergelijkende studie gedaan naar burgerschapsonderwijs en burgerschap van jongeren. Eerder deed zij dat in 1971 en 1999. Dit keer heet de studie *International Civic and Citizenship Education Study*. Het hier besproken rapport is het eerste van een reeks van vijf.

Opzet

Aan de hand van een aparte leerlingen- en docentenenquête en een documentanalyse hebben de onderzoekers een beeld proberen te schetsen van het onderwijsaanbod in verschillende landen (zowel pedagogisch-didactisch als inhoudelijk) en de burgerschapskennis- en houdingen van leerlingen. De leerlingenvragenlijst bestond uit vragen over burgerschapkennis (zie kader, vraag 1), houdingen met betrekking tot burgerschap (zie kader, vraag 2) en

oordelen over burgerschapsonderwijs (zie kader, vraag 3). Aan het onderzoek deden 38

landen mee: vijf Latijns-Amerikaanse, zeven Aziatische landen (inclusief Nieuw-Zeeland) en zesentwintig Europese landen. Het onderzoek is afgenomen onder veertienjarige leerlingen die via hun school participeerden.

Beperkingen

Een probleem voor het onderzoek in Nederland was dat slechts iets meer een derde van de benaderde scholen wilde meedoen. Hierdoor kunnen de gegevens niet meer representatief worden geacht. De uitslagen van de leerlingenenquête is wel gegeven, maar deze zeggen volgens de onderzoekers dus alleen iets over de 67 deelnemende

scholen. De docentenenquête is in Nederland niet afgenomen. Het is dus de vraag of de conclusies van Truijens gerechtvaardigd zijn.

Een tweede beperking - in elk geval voor Maatschappijleer - is dat het onderzoek onder veertienjarigen is afgenomen waardoor de kennis en ervaringen die leerlingen daar opdoen niet zijn meegenomen. Dat is natuurlijk jammer omdat juist bij dit vak leerlingen over burgerschap leren.

Formeel curriculum

Aan de hand van een documentanalyse hebben onderzoekers een beeld geschetst van het aanbod van burgerschapsonderwijs. Allereerst keken zij op welke plaatsen dit in het onderwijs gebeurt. In het Nederlandse onderwijs

voor veertienjarigen bleek op slechts twee plaatsen aandacht voor burgerschap: geïntegreerd in meerdere vakken en in buiten-curriculaire activiteiten. Opvallend is dat de onderzoekers van mening zijn dat er op scholen in Nederland weinig aandacht is voor leerlingenvragen en burgerschapsethos in de klas. De pedagogisch-didactische aanpak die de

laatste twee decennia overheersend is in Nederland levert blijkbaar geen bijdrage aan burgerschap. Hoe de onderzoekers tot deze conclusies komen wordt niet besproken. Hopelijk gebeurt dat wel in een van de volgende rapporten. Deze beperkte aandacht voor burgerschap in het curriculum geldt echter voor meer Europese landen. Zweden besteedt (eveneens) op twee plaatsen, Denemarken op drie en Finland op vier plaatsen aandacht aan burgerschap. Hierbij is het opvallend dat deze landen, evenmin als Nederland, voor veertienjarigen een zelfstandig vak kennen dat zich specifiek op burgerschap richt. Daarnaast keken de onderzoekers naar

de inhoud van het curriculum en mogelijke activiteiten. Dat leverde een niet al te positief beeld van Nederland op. Zo wordt er slechts in beperkte mate aandacht aan basiskennis over burgerschap geschonken, slechts beperkt met discussievormen en projecten gewerkt, is er geen nadruk op mogelijkheden om deel te nemen aan besluitvorming in de school en er wordt amper op maatschappelijke participatiemogelijkheden gereflecteerd. In vergelijking met de andere landen scoort Nederland hier ondergemiddeld.

Burgerschapskennis en -houdingen

Zoals gesteld lijken Finland, Denemarken en Zweden niet veel meer aandacht aan burgerschapshoudingen te besteden dan Nederland, hoewel deze landen wel een cross-curriculaire aanpak hebben. Finse en Deense leerlingen scoren internationaal gezien het beste voor burgerschapskennis (576 punten, met 500 als gemiddelde), de Zweden zijn vijfde (537 punten). De Nederlandse leerlingen op de deelnemende scholen scoren een stuk slechter, namelijk 494 punten, lager

dan gemiddeld dus.

Het onderlinge verschil tussen Finse, Deense en Zweedse leerlingen is klein. De onderzoekers maken onderscheid tussen vier verschillende groepen en 88 procent van de Finse, 83 procent van de Deense en 72 procent van de Zweedse leerlingen zit bij de hoogst of een na hoogst scorende groep. Het internationale gemiddelde is hier 59 procent. Voor de leerlingen aan de deelnemende scholen in Nederland is dat slechts 57 procent. Hoewel deze Nederlandse leerlingen nog een inhaalslag maken als zij Maatschappijleer krijgen, is het de vraag of het verschil in burgerschapskennis tussen leerlingen ook nog kleiner gaat worden.

Interessant is verder dat in de meerderheid van de landen meisjes het beter doen dan jongens. Voor de Nederlandse deelnemende scholen is er geen significant verschil waargenomen. Overigens moet bij al deze resultaten de kanttekening worden geplaatst dat het onderzoek in Nederland aan representativiteit mankeert.

Een grote meerderheid van alle leerlingen is voorstander van gelijke kansen en deelname van vrouwen in de politiek. Voor de deelnemende Nederlandse leerlingen geldt dat nog sterker, maar dan vooral voor de meisjes.

De onderzoekers bespreken ook hoe vaak leerlingen burgerschapsgelateerde activiteiten op school ondernemen, zoals deelname aan een debat, besluitvorming over schoolbestuur en discussies in de leerlingenraad. De leerlingen van de Nederlandse deelnemende scholen, scoren bij alle activiteiten ondergemiddeld. Eén op de tien leerlingen neemt wel eens deel aan discussies van de leerlingenraad; in België, Zweden, Denemarken en Finland zijn dat twee op de tien leerlingen.

Verklaringen

In dit rapport wordt helaas niet naar opleidingstype onderscheiden. In een recente studie van enkele onderwijskundigen van de Universiteit van Amsterdam naar de mate waarin vijftienjarige Nederlandse leerlingen burgerschapcompetenties bezitten, blijkt dat vwo-leerlingen meer kennis bezitten dan de andere leerlingen, maar dat leerlingen op de andere aspecten vrijwel gelijk scoren.¹

Voor burgerschapskennis en de mate van interesse in politieke en maatschappelijke vraagstukken van leerlingen kijken de IEA-onderzoekers wel naar drie andere verklaringen: de immigratieachtergrond, de arbeidspositie van ouders en de mate waarin ouders in politieke en maatschappelijke vraagstukken zijn geïnteresseerd. Immigratie heeft voor leerlingen in deelnemende West-Europese landen en voor de Nederlandse deelnemers een sterk negatief effect. Internationaal gezien heeft de arbeidspositie echter het sterkste effect. Voor sommige West-Europese landen, en zeker voor de Nederlandse deelnemers, geldt dat interesse van ouders ook belangrijk is. Wat betreft de interesse van leerlingen heeft immigratie een positief effect, dit geldt zeker in West-Europa en ook onder de Nederlandse deelnemers. Dit effect wordt echter overschaduwd door de impact van de interesse van ouders: die is in vrijwel alle deelnemende landen stukken groter. De arbeidspositie van ouders heeft hier zeer beperkte impact.

Conclusie

Samenvattend valt te zien dat het Nederlandse curriculum voor veertienjarigen niet erg op burgerschapsvorming is gericht. De leerlingen van de Nederlandse scholen die aan het onderzoek hebben meegedaan, scoren vaak lager dan leerlingen uit andere (vergelijkbare) landen. Toch laat het onderzoek nog veel vragen open. In hoeverre is er een relatie tussen burgerschapsonderwijs en burgerschap van leerlingen? Wat is de rol van andere socialiserende contexten? Het is jammer dat, afgezien van sekselijkheid en maatschappelijke participatie, relatief weinig aandacht wordt besteed aan democratische waarden als tolerantie, pluriformiteit, gelijkheid en individuele autonomie. Terwijl deze zaken bij burgerschap en democratie juist centraal staan. Hopelijk komt dit in een van de andere deelstudies uitgebreider aan bod. ◀

Noot

1. Ledoux, G., Geijsel, F., Reumerman, R., & Dam, G. ten, 'Citizenship in young people's daily lives. Differences in citizenship competences of students in primary and secondary education in the Netherlands', 2010 (in druk - te publiceren in het tijdschrift *Learning and Individual Differences*).

Voorbeeldvragen

Vraag 1

Publiek debat vindt plaats als er openlijk uitwisseling is van opinies. Dat kan via kranten, televisie, radio, internet of openbare bijeenkomsten. Een dergelijk debat kan over lokale, nationale of internationale onderwerpen gaan.

Hoe kan een publiek debat een bijdrage aan de samenleving leveren? Geef twee verschillende manieren.

Vraag 2

In politieke onderwerpen die over Nederland gaan ben ik:

- helemaal niet geïnteresseerd
- niet erg geïnteresseerd
- een beetje geïnteresseerd
- heel erg geïnteresseerd

Vraag 3

Moedigen leraren leerlingen aan om hun eigen opinies te vormen?

- Nooit
- Zelden
- Soms
- Vaak

Vijf vragen over serious games in de klas

Steeds vaker komt men de term *serious games* tegen, maar wat zijn serious games eigenlijk? *Maatschappij & Politiek* vroeg het Wim Veen, hoogleraar Educatie & Technologie aan de Technische Universiteit Delft. Hij is de schrijver van het boek *Homo Zappiens, opgroeien, leven en werken in een digitaal tijdperk*. In dit boek beschrijft hij de gevolgen van de opkomende digitale jongere generatie voor het onderwijs, bedrijven en de overheid.

1

Wat is volgens u de definitie van een serious game?

Een serious game is een computerspel met een set regels volgens welke de speler(s) in een realistische of fantasiewereld problemen oplossen. Spelers ontwikkelen hun oplossingsstrategie zelf en leren door samenwerking, *trial and error* en door reflectie op eigen handelen.'

2

Waarom serious games in de klas? Een rollenspel of een onderwijsleergesprek werkt toch ook goed?

'Een onderwijsleergesprek is niet met een serious game te vergelijken. Een onderwijsleergesprek wordt geleid door een docent. In een serious game is de speler leidend. Een rollenspel is veel armoediger dan een serious game.. In de laatste heeft de speler veel meer informatie ter beschikking en kan hij meer keuzen maken en zijn eigen leerroute bepalen.'

3

Zijn serious games meer of minder geschikt voor het vak Maatschappijleer?

'Serious games worden toegepast in allerlei sectoren, van managementgames en veiligheidsgames tot cultuurgames voor oogartsen. Voor het vak Maatschappijleer lijken serious games ook zeer geschikt; het gaat daar vaak over beleidskeuzen, ethiek en gedrag in groepen. Juist in dergelijke complexe sociale systemen kan met serious games recht worden gedaan aan deze complexiteit.'

4

Waar moet een goede serious game volgens u aan voldoen?

'De belangrijkste eis waaraan een serious game moet voldoen is dat de speler zo in het spel wordt ondergedompeld dat hij het spel telkens opnieuw wil spelen en er steeds weer van leert.'

5

Er is wel erg veel aandacht voor games tegenwoordig. Zijn serious games niet gewoon een hype?

'*Serious gaming* is een leervorm die kenmerken heeft, zoals immersie, zelfsturing, samenwerking en strategieontwikkeling die aansluiten op de manier waarop mensen van nature leren. Vandaar dat serious games vooralsnog een toekomst hebben. Naarmate nieuwe technologieën opkomen zullen we serious gaming echter ook als een soort digitale boekdrukkunst gaan beschouwen. De volgende hype wordt dan *augmented reality* en *real virtuality*. Met *augmented reality* zijn we in staat in virtuele werelden zelf rond te lopen in plaats van met een *avatar*. Dat opent mogelijkheden om objecten met eigen handen te manipuleren en te communiceren met andere realistische virtuele representaties van mensen. Dat wordt pas echt spannend!'

Maatschappijleer en
reductie van vooroordelen

Vooroordelen verminderen¹

*Derk Reneman &
Ceyhun Eroğlu*

**Autochtone Nederlanders
staan afkerig tegenover
niet-westerse allochtonen.
Dat baart zorgen. Het vak
Maatschappijleer kan aan
de reductie van vooroor-
delen bijdragen. Dan moe-
ten wel de lesprogramma's
worden veranderd want
hetgeen nu gebeurt voedt
slechts de interetnische
spanningen.**

Nederland is het enige land in de Europese Unie waar een meerderheid van de autochtone bevolking afwijzend tegenover etnische minderheden staat. Onder de Nederlandse leerlingen is de afkeer niet minder groot: 54 procent staat negatief tegenover niet-westerse allochtonen.

Maatschappijleer helpt leerlingen om betrokken burgers te worden. Het bereidt ze voor op een leven met de regels van de rechtsstaat en geeft ze zicht op het functioneren van onze democratie.

Uitrusting

De vraag is echter of docenten ook zijn geëquipeerd om leerlingen zonder vooroordelen in de multiculturele samenleving te laten bewegen?

Deze vraag stond aan de basis van onze eindschrijft voor de eerstegraadsopleiding Maatschappijleer. Een rondgang door vooral het Amerikaanse sociaalpsychologisch onderzoek naar vooroordelen deed op theoretische gronden vermoeden dat de onderwijspraktijk eerder vooroordelen versterkt dan vermindert. Verder schraagde de literatuur het idee dat interetnische samenwerking tussen leerlingen wel eens heel effectief en efficiënt zou kunnen zijn in de reductie van vooroordelen. Dat idee is in de schrijft getoetst en bleek te kloppen.

Vooroordelen

Vooroordelen zijn negatieve stereotypen. Stereotypen zijn kenmerken die worden toegedicht aan sociale groepen

om ze van elkaar te onderscheiden.

Vooroordelen zijn stereotypen waarbij de kenmerken moreel verwerpelijk zijn. Vooroordelen komen dan ook met de neiging om de gestereotypeerde groep te veroordelen en een vijandige houding. Vooroordelen zijn voorveroordelingen, *prejudices* in het Engels, meer nog dan vooringenomenheden, *prejudgements*, dat vaak ook met de term *vooroordelen* wordt vertaald.

Vooroordelen moeten worden bestreden. Vooroordelen zijn unfair voor de leden van de bevooroordeelde groep, ze voeden onnodige angst en leiden tot discriminatie (Nederland is ten opzichte van de rest van Europa ook hierin koploper) en discriminatie is onwenselijk, ook voor de portemonnee, omdat daardoor arbeidspotentieel blijft liggen.

Love = hate

Wetenschappers kijken verschillend tegen stereotypering aan. Ons inziens geeft de gedachte dat stereotypering een automatisch en onbewust proces is de beste verklaring. Het brein is gericht op de creatie van categorieën. Het categoriseert alles, ook mensen.

Alles wat men over andere groepen hoort van mensen die men tot de eigen groep rekent slaat men op en verwerkt men tot stereotypen. Bij dit categoriseringsproces idealiseert men de eigen groep. De hogere waardering voor de eigen groep stut de zelfwaardering en produceert afkeur. Het brein lijkt als volgt te redeneren: X = ideaal, dus niet-X

Niet alle autochtone Nederlanders staan afkerig tegenover niet-westerse allochtonen (foto: Harold Vogelaar, Wikimedia).

is niet-ideaal, dus minder en moet dus op afstand worden gehouden of zelfs worden bestreden.

Het is ironisch dat de liefde voor de eigen groep de vijandigheid jegens anderen gedeeltelijk verklaart.

Vooroordelen bestrijden

Om van vooroordelen af te komen zijn er twee strategieën: decategorisering en recategorisering.

Bij decategorisering wordt het vooroordeel bestreden met feitelijke kennis over de bevooroordeelde groep en inzicht in de immoraliteit van vooroordelen. Het vooroordeel dat Marokkanen crimineel zijn wordt dan bestreden met criminaliteitscijfers en een ferme veroordeling van het koesteren van vooroordelen. Decategorisering is problematisch. De ontmanteling van vooroordelen schaaft immers de liefde voor de eigen groep en dat vereist het overwinnen van weerstanden en intensieve individuele begeleiding. Het werkt in eerste instantie dan ook averechts. Onderzoek wijst uit dat deze programma's in de praktijk vooroordelen verdiepen en het beeld van de eigen groep verslechteren.

Bij recategorisering wordt het onderscheid tussen *wij* (autochtonen) en *zij* (Marokkanen) vervangen door een overkoepelende *wij*, bijvoorbeeld 'wij, de hardwerkende vaders', of 'wij, de Amsterdammers'. Het groepsverschil autochtoon-Marokkaan met de daarmee verbonden associaties van *wij* tegen *zij* maakt plaats voor één groep met de daarmee verbonden *wij*-associaties. Recategoriseringsprogramma's zijn veel lichter. Mensen blijken met gemak nieuwe *wij*-categorieën aan te nemen. Dergelijke programma's kunnen bovendien groepsgewijs worden aangeboden en onderzoek wijst uit dat ze niet tot een negatievere houding jegens de *wij*-groep leiden.

Maatschappijleerleraren in de praktijk

Onderzoek wijst ook uit dat leraren Maatschappijleer veel feitelijke informatie over de leefomstandigheden, gewoonten en gebruiken van allochtonen overdragen, waarmee zij de eindtermen volgen, en in klassendiscussies sterk afwijzend tegenover het gebruik van vooroordelen staan.

De onderwijspraktijk volgt daarmee een

decategoriseringsstrategie en die heeft weinig kans van slagen. Daar komt bij dat de overdracht van informatie over hoe zij leven het denken in termen van *wij* en *zij* benadrukt. Daarmee stutten leraren het proces van stereotypering. Hieraan kan nog worden toegevoegd dat decategorisering een aanval is op iets waaraan leerlingen weinig kunnen doen. Vooroordelen ontstaan waarschijnlijk automatisch en een veroordeling van iets waaraan men niets kan doen komt het gevoel van eigenwaarde niet ten goede.

Per saldo gooit de onderwijspraktijk eerder olie op het vuur dan op de golven van de vooroordelen.

Samenwerking als effectieve recategorisering

Recategoriseren dus, maar hoe kan dat handzaam worden gedaan? Interetnische samenwerking is een kansrijke weg. Samenwerking impliceert een *wij*. Mensen die samenwerken hebben zich verenigd op een gemeenschappelijk doel dat nastrevenswaardig en een georkestreerde inspanning waard is. Men gaat (altijd gedeeltelijk, maar toch) op in een collectiviteit, een overstijgende gezamenlijkheid. Samenwerking impliceert ook vertrouwen. Er is het vertrouwen dat men hetzelfde doel nastreeft en dat niemand erop uit is de zaak te saboteren. Bovendien betekent samenwerking arbeidsdeling en vertrouwen op elkaars kunnen. Gevoelens van bedreiging moeten dus ten minste gedurende de samenwerking worden opgeschort. Tot slot pleiten ook praktische overwegingen voor samenwerking: het is een groepsgewijze methode en met relatief weinig moeite uit te voeren.

Samenwerking in de praktijk

Het onderzoek bood de gelegenheid de effecten van interetnische samenwerking op vooroordelen aan de praktijk te toetsen. De Haagse Tribune kent een project, *Samen in actie*, waarin twee klassen van zeer verschillende scholen in Den Haag één dag samenwerken om een maatschappelijk thema op de politieke agenda te krijgen. Daarvoor interviewen leerlingen in gemengde groepen politici en ambtenaren en maken ze filmpjes en protestborden. Wij hebben elk één van onze havo 4-klassen voor dit project opgegeven.

Samen in actie (Haagse Tribune): samenwerking vermindert vooroordelen.

Zo kwam een havoklas met alleen autochtone leerlingen uit de Bollenstreek samen met een klas uit Rijswijk met Suri-naamse, Turkse en Marokkaanse leerlingen en één autochtone leerling. Tweeëneenhalve maand na de samenwerkingsdag zijn bij de leerlingen standaardtesten afgenomen om de omvang van hun vooroordelen te meten. Deze testen zijn ook afgenomen bij havo 4-klassen op dezelfde scholen die niet aan de samenwerkingsdag deelnamen. Deze klassen waren daarmee de controlegroep en zo kon worden onderzocht of samenwerking het gewenste effect had. Statistisch gesproken zijn twee klassen erg klein en werden geen significante effecten gevonden. Wel wezen alle resultaten in één en dezelfde richting: samenwerking vermindert vooroordelen van autochtone én niet-westerse allochtone leerlingen meer dan het reguliere curriculum. Een van de autochtone haviges verzuchtte zichtbaar opgelucht in de bus terug naar de Bollenstreek: 'Ik dacht dat al die Marokkanen criminelen waren, maar het zijn gewoon leerlingen. Net als wij.' Dit is - hoe beperkt het onderzoek ook is - een sterke aanwijzing dat interetnische samenwerking meerwaarde heeft in de reductie van vooroordelen en dat het werkt langs de band van de recategorisatie.

Wat te doen?

Wie serieus vooroordelen van leerlingen - autochtoon en allochtoon - wil verminderen moet om te beginnen afwijken van de eindtermen en de huidige praktijk. Het geven van informatie over verschillen in leefomstandigheden, gewoonten en gebruiken van allochtonen enerzijds en autochtonen anderzijds versterkt het wij-zijdenken slechts. Om dezelfde reden moet het gebruik van termen als *Medelanders*, *Nieuwe Nederlanders* en *allochtonen* worden vermeden. Ook de praktijk om moreel afwijzend tegenover vooroordelen te staan en deze met feiten te bestrijden moet worden afgelegd. Het werkt op zijn best niet en op zijn slechtst averechts.

In de lessen over de pluriforme samenleving is het beter om niet op interetnische verschillen in te zoomen, maar om het onderwerp naar de omgang met minderheden te verbreden. Het besef dat iedere Nederlander in een of ander opzicht een minderheid is, is ons inziens kansrijk als inkluderende wij-categorie ('wij, de minderheden').

Tot slot willen wij een lans breken voor samenwerkingsprojecten tussen witte en zwarte klassen. Dat zou op grote schaal moeten worden uitgetoet. Daarbij kan natuurlijk worden gewacht tot instanties als de Haagse Tribune dat op grote schaal organiseren, maar een belletje naar die zwarte school in de stad of die witte school op het platteland is zo gepleegd. ◀

Noot

1. Dit artikel is gebaseerd op de eindscripctie *Maakt bekend bemind? Een handreiking voor leraren maatschappijleer om inter-etnische vooroordelen in het voortgezet onderwijs te verminderen*. Het artikel presenteert de bevindingen van de auteurs op hoofdlijnen. Dat gaat noodzakelijkerwijs met grote stappen. Wie beter zicht wil hebben op de tussenschakels en nuanceringen en bovendien toegang tot de literatuur waarop zij zich baseren op prijs stelt, is van harte uitgenodigd de eindscripctie te lezen. Deze is via www.werkvanderk.nl vrijelijk te downloaden.

Derk Reneman en **Ceyhun Eroğlu** zijn beiden docent in opleiding.

Wilt u op dit artikel reageren, stuur dan een e-mail naar: menp@publiek-politiek.nl.

Foto: Koen van Rossum

Zelf formeren

Nu ik dit schrijf, 1 september, staat de formatiepoging van dat eigenaardige PVV-gedoogkabinet op springen. Mijn voorkeur had het toch al niet. Ik zie liever een nationaal kabinet met vakministers, liefst uit de traditionele middenpartijen, aangevuld met partijlozen. En niks 'gedoogsteun'! We zouden toch niet meer gedogen, die hypocriete polderuitvinding, dat waren we toch zat? Mijn droomkabinet sluit niet vooraf een regeerakkoord met Kamerfracties, maar zoekt per wetsvoorstel open en bloot, in het openbaar, een Kamermeerderheid. Voorkamertjespolitiek dus.

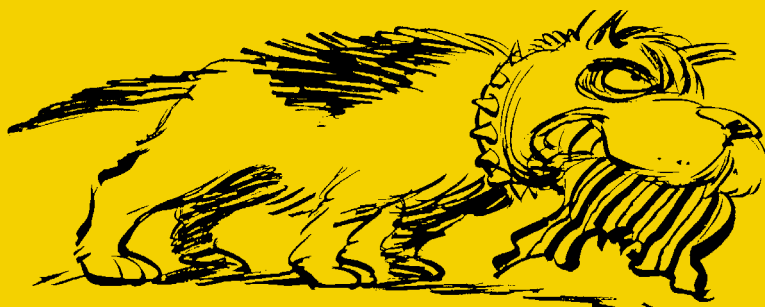
Voor maatschappijleerdocenten zou dat een uitkomst zijn. Ons fraaie nieuwe *Handboek vakdidactiek* noemt de ondoorzichtigheid van ons politieke systeem terecht een grote frustratie van ons vak. En, voeg ik daaraan toe, een van de oorzaken van de populistische crisis. Als het politieke debat in de (voor)kamer plaatsvindt, wordt een duister deel van ons staatsrecht, het verschil tussen regering en parlement, meteen duidelijk aan de hand van de politieke verslaggeving in de media. Daar hoeven we dan alleen nog maar aan te refereren.

Staatsrechtelijk is er nog wel een hobbel. Als de koningin het initiatief voor zo'n nationaal kabinet neemt, vóórdat alle normale meerderheidscoalities zijn mislukt, dan bedrijft ze politiek, wat ze niet mag. Het is dus zaak dat een formateur opzettelijk afwijkt van zijn formele opdracht tot het zoeken van steun in het parlement. Eigenlijk dus wat Lubbers al deed door het gedrochtelijke voorstel van Rutte en Verhagen op de hem eigen jezuïtische wijze tot een 'bijzonder meerderheidskabinet' te bestempelen. In de praktijk hebben formerende politici kennelijk vrij spel, en terecht. De koningin zal geen enkel resultaat durven afwijzen.

Didactisch gezien zou het beter zijn als ook dit laatste vlekje mystiek, de rol van het staatshoofd, uit ons stelsel verdween, maar politiek mag ook weer niet té begrijpelijk worden. Wij moeten ook nog iets te doen houden!

Grom

g.vanrossum@maatschappijenpolitiek.nl

Spinnen aan uitleg

Radboud Burgsma

Volgens de taxonomie van Bloom gaat het weten, vooraf aan het hogere leren begrijpen. Radboud Burgsma betrappt zichzelf er wel eens op dat de vragen naar geleerde feiten in zijn toets voornamelijk reproductief zijn. Hij toetst op dat moment alleen maar het geheugen en niet het denkvermogen. Tijd dus om zijn toetsen te herzien en aan te vullen met verklaar- en leg-uit-vragen. Wanneer dat soort vragen echter meer aandacht krijgen moet ook de didactiek daar op worden aangepast. Een leerling moet weten hoe hij deze vragen kan oplossen en beantwoorden. Een van werkvormen die Burgsma daarvoor gebruikt is de klassikale *mindmap*.

Wie als docent aan de hand van het verhaal met pijlen, kleuren en cirkels de zogenaamde ankers met zijn pen op het digibord strijkt, weet dat ditzelfde schema er in een parallelklas later in de week er anders uit kan zien. Het is een momentopname van hoe de docent zijn verhaal op dat tijdstip in gedachten en in zijn mindmap op het bord structureert. De gemiddelde leerling neemt het schema over en leert vervolgens alleen de bijbehorende begrippen, zonder het verhaal.

Mindmap

Een visueel schema, mindmap, een woordweb of woordspin is een aantrekkelijke werkvorm om gedachten te ordenen en samen te vatten en om te associëren, te brainstormen en te onthouden. Het probleem is echter dat het schema op het bord de mindmap van de docent is. Het hele creatieve proces van het maken van een mindmap, waarbij constructief aan nieuwe kennis kan worden gebouwd, heeft in het hoofd van

de docent plaatsgevonden. Dat proces van associëren, samenvatten, ordenen, brainstormen, toepassen, analyseren, synthetiseren en evalueren had eigenlijk bij die leerling moeten plaatsvinden. Uit diverse wetenschappelijke onderzoeken blijkt dat het maken van een mindmap beide hersenhelften stimuleert waardoor informatie veel efficiënter in het geheugen wordt opgeslagen.

Associatie

De kracht van een mindmap zit in de associatie, waarbij de verbanden en relaties tussen de begrippen inzichtelijk worden gemaakt. Nu is een mindmap doorgaans vrij persoonlijk en zonder verdere uitleg niet zomaar overdraagbaar. Vergelijk het met een PowerPoint van het internet, waarbij de dia's foto's en steekwoorden laten zien. Vaak is het gissen naar de betekenis van de foto's en het bijbehorende verhaal. Bij het maken van een klassikale mindmap is het daarom belangrijk dat iedereen mee kan doen en dat elke toevoeging aan het

visuele schema wordt gemotiveerd en gecontroleerd. Door naar de verbanden tussen de begrippen te vragen kan immers worden gecontroleerd of de leerling de leerstof beheerst en wordt een beroep gedaan op het denkvermogen van de leerling die daarvoor het niveau van de reproductie ontstijgt. Stel, een leerling voegt aan het begrip *politiek* de begrippen *parlement* en *regering* toe en legt relaties door streepjes te trekken. Juist die relatie is interessant om op door te vragen: laat de leerling uitleggen wat precies het verband of de verhouding tussen regering en parlement is.

Klassikaal

De klassikale mindmap is met name op vmbo-niveau, maar ook op de havo en het vwo te gebruiken bij het in kaart brengen van (nieuwe) onderwerpen en thema's over maatschappelijke vraagstukken. Door de leerlingen op een bord vrij te laten associëren op een woord, een foto of een situatie wordt informatie verzameld die bewust of onbewust bij de leerlingen aanwezig is. Docenten en leerlingen bouwen een mindmap, waarbij elk nieuw toegevoegd woord (eventueel met tekening) moet worden uitgelegd. De docent verduidelijkt hierbij de kennis, de gevoelens, de meningen, de vooroordelen, de stereotyperingen en de feiten, mede omdat die nogal eens door elkaar worden gehaald. Eventuele misvattingen worden meteen inzichtelijk en iedereen is vrij om die vervolgens gemotiveerd te repareren. Van fouten kan men leren.

In een klassikale mindmap over politiek plaatste een leerlinge de ministers onder de Tweede Kamer. Twee leerlingen staken de vinger op en liepen direct naar het bord om dit even recht te zetten: ministers zitten niet in de Tweede Kamer, maar in de regering was hun uitleg. Dat klopt als een bus. Haar gezichtsuitdrukking verried echter iets anders. Toch even navragen waarom zij de minister in de Tweede Kamer plaatste. Ze zei dat een minister verantwoording moet afleggen en daarvoor naar de Tweede Kamer moet komen. Kijk, dan zijn we echt met elkaar met de stof bezig. ◀

Wilt u op dit artikel reageren, stuur dan een e-mail naar:
r.burgsma@maatschappijenpolitiek.nl

Eva Jinek onder indruk van winnende profielwerkstukken

Prijswinnaressen op grote hoogte

Tirza van der Graaf

Op 15 juni werd de prijs voor het beste profielwerkstuk Maatschappijleer uitgereikt door Eva Jinek, presentatrice en journaliste bij de NOS. Dit jaarlijkse evenement, georganiseerd door de Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer (NVLM) en diverse universiteiten, vond weer plaats op grote hoogte, dit jaar in de Euromast in Rotterdam. Tirza van der Graaf was erbij en doet verslag.

De profielwerkstukwedstrijd kent twee prijzen: één voor havo en één voor vwo. De havoprijs is gewonnen door Imane Jemni, van het Dalton College in Voorburg. Marieke van der Staak, van het Theresialyceum in Tilburg, ging er met de vwo-prijs vandoor. Toevalligerwijs hadden de twee dames beiden de vakken Nederlands en Maatschappijleer/Maatschappijwetenschappen voor hun werkstuk gebruikt.

Taal en hechtingsstoornissen

Marieke nam het taalniveau in de politiek als uitgangspunt voor haar profielwerkstuk. Zij kwam erachter dat veel politieke partijen in hun programma te moeilijke woorden gebruiken. Zij koppelde het taalniveau van de politieke programma's aan het taalniveau van de gemiddelde burger. Haar conclusie luidt dat alle politieke partijen, behalve het CDA, op een niveau schrijven dat maar voor weinig mensen is te begrijpen. Imane had voor een heel andere thematiek gekozen. Haar profielwerkstuk draagt de titel *Hechtingsstoornissen*. Zij heeft uit verschillende romans de hoofdpersonen geanalyseerd om vast te stellen of zij een hechtingsstoornis hebben. Zo verwerkte zij het vak Nederlands in haar onderzoek naar hechtingsstoornissen. Het idee kwam bij haar op omdat Imane broertjes met hechtingsstoornissen heeft. Haar moeder werkt in de jeugdhulpverlening en kon er meer over vertellen. Imane analyseerde de beeldvorming rond hechtingsstoornissen in onze samenleving met gebruikmaking van een aantal romans; een interessante onderzoeksvariant voor een profielwerkstuk!

Vanuit de hoogte

De uitreiking was bovenin de Euromast. Hans Teunissen, docent Maatschappijleer en voorzitter van de NVLM, opende de bijeenkomst met de toepasselijke opmerking: 'We bekijken de wereld vandaag eens vanuit een ander perspectief, namelijk vanuit de hoogte.' Terwijl wij genoten van een glaasje prosecco vertelde hij over de profielwerkstukwedstrijd en over de winnaressen en hun werkstukken. Daarna kreeg Eva Jinek de gelegenheid om de gewonnen mininotebooks en certificaten uit te reiken. Zij benadrukte in haar speech dat ze de profielwerkstukken ontzettend goed vond. Daarom was het voor haar - ondanks haar hoogtevrees - zeer de moeite waard om op deze plek de prijzen aan de winnaressen te overhandigen. Hierna genoot het hele gezelschap van winnaressen, vrienden, ouders, leraren, de voorzitter van het NVLM, journalisten en een fotograaf boven in de Euromast van het prachtige uitzicht.

Toekomst

De dag werd afgesloten met een diner, met gelegenheid tot het stellen van vragen aan de winnaressen. Heeft dit werkstuk bijgedragen aan hun plannen voor de toekomst? Voor Marieke is dit wel het geval. Zij is van plan na de zomer aan een studie Politicologie te beginnen. Ze zei ook echt in de politiek te willen. Imane was er nog niet helemaal uit, maar zei in elk geval de kant van het maatschappelijk werk op te willen gaan. Het was een zeer geslaagde dag. De sfeer was prima en gezellig, met veel goede gesprekken. Ik heb ervan genoten en vond het erg leuk om er verslag van te mogen doen. ◀

Tirza van der Graaf zit op het Fons Vitae Lyceum in Amsterdam en is door haar docente en NVLM-bestuurslid Ingrid Faas uitgenodigd verslag te doen van de prijsuitreiking.

Van links naar rechts: Imane Jemni, Tirza van der Graaf, Eva Jinek en Marieke van der Staak (foto: Ingrid Faas)

Geknipt

Scholen misbruiken gratis boeken

Middelbare scholen misbruiken de komst van gratis schoolboeken om ouders te verplichten de vrijwillige ouderbijdrage te betalen. Zo hebben ouders van leerlingen van enkele scholen in Venlo een brief gekregen dat hun kinderen niet mogen meedoen aan het boekenpakket van de school als ze niet tegelijkertijd een machtiging voor de ouderbijdrage inleveren. Voor het schooljaar 2008-2009 krijgen alle ouders per kind circa 316 euro van het rijk gestort voor de bekostiging van schoolboeken. De scholen zijn verplicht voor dat bedrag boeken aan te bieden, maar alleen de 316 euro betalen is voor de Venlose scholen niet voldoende. De VO-raad, de sectororganisatie voor het voortgezet onderwijs, benadrukt dat scholen ouders niet kunnen verplichten de bijdrage te betalen, maar vindt de handelwijze niet per definitie fout. 'Om kosten te besparen kiezen sommige scholen ervoor de vrijwillige ouderbijdrage in combinatie met het boekengeld te innen. Het is dan wel belangrijk dat scholen duidelijk maken dat de ouderbijdrage een vrijwillige bijdrage betreft', aldus woordvoester Iris de Kort. De Onderwijsinspectie gaat onderzoeken hoe

veel scholen de ouderbijdrage willen verhogen om de gratis schoolboeken te bekostigen.

(Bron: *De Telegraaf*, 18 juli 2010)

'Moeten er nog meer uren aan burger-schapscompetenties worden besteed? Als je lieft niet. Zo'n vak, meestal bij Maatschappijleer ondergebracht, wordt totaal niet serieus genomen. Inzicht in de samenleving is zo essentieel dat het geen apart schoolvak kan zijn; het hoort bij alle vakken die vertellen hoe de wereld reilt en zeilt. Goed onderwijs is burgerschapskunde.'

(Aleid Truijens, medewerker van de *Volkskrant*, in: de *Volkskrant*, 3 augustus 2010) [zie ook: mededelingen NVLM-bestuur, pagina 22, red.]

Jongeren bellen vaker naar kliklijn

Steeds meer jongeren bellen de kliklijn van Meld Misdaad Anoniem om melding te maken van leeftijdsgenoten die een misdrijf hebben begaan. Vaak gaat het om geweldsincidenten tijdens het uitgaan. Dat zegt Stichting M. die achter de anonieme meldlijn zit. Het is een nieuwe, waardevolle bron van informatie, aldus directeur Guus Wesselink: 'Er gebeurt een boel in het jongeren-circuit'. Enkele cruciale tips die tijdens de eerste helft van dit jaar binnenkwamen, waren afkomstig van jongeren. Zo heeft de politie Haaglanden twee mannen aangehouden die worden verdacht van betrokkenheid bij een ernstig steekincident. Ook werden er in mei vier jonge verdachten aangehouden vanwege twee geweldsincidenten bij een Friese discotheek, waarbij een 16-jarige jongen om het leven kwam. In voorgaande jaren behoorden jongeren tot de groep die het meest moeite had met het anoniem melden van misdrijven. 'Ze zijn vaak bang buiten de groep te vallen. Die groepsdruk is extra groot in die leeftijdscategorie', zegt Wesselink, 'bovendien zijn ze met het idee opgegroeid: klikken doe je niet'. Met voorlichtingsbijeenkomsten op scholen probeert Stichting M. jongeren bewust te maken van het nut van anonieme tips bij ernstige misdrijven. Volgens de Nijmeegse hoogleraar Strafrecht Ybo Buruma zegt het groeiende aantal meldingen niets over het aantal incidenten. Wel kan het bete-

kenen dat ook bij jongeren de tolerantiegrens steeds lager wordt: 'Dit past in de landelijke trend dat er steeds vaker aangifte van lichte feiten wordt gedaan.' (Bron: de *Volkskrant*, 11 augustus 2010)

Sinds 1918 is het niet voorgekomen dat een kabinet wel een meerderheid had in de Tweede Kamer, maar niet in de Senaat. Volgens veel partijen in de Eerste Kamer gaan de partijen die nu onderhandelen daar veel te gemakkelijk aan voorbij: 'Er heerst een ongelooflijke overmoed. Wij zijn geen raad van adviseurs of zo, wij zijn een politiek orgaan.' (Fractievoorzitter Han Noten (PvdA), in: *NRC Handelsblad*, 23 augustus 2010)

Ouders in de stress over opvoeden

Ouders vinden opvoeden stressvol en vermoeiend. Ze zijn bang te falen. Een derde van de vaders en moeders heeft weleens het gevoel als ouder tekort te schieten. Dat blijkt uit onderzoek in opdracht van het tijdschrift *J/M*. Ongeveer 600 ouders met ten minste één kind in het basis- of voortgezet onderwijs werden over ouderschap bevestigd. Van die groep maakt 73 procent zich weleens zorgen over het gedrag en de ontwikkeling van hun kind (bijvoorbeeld over nare karaktertrekken, de omgang met leeftijdsgenootjes en opeisend gedrag). Drie jaar geleden zei nog maar 58 procent zich zorgen te maken. Een nog groter deel (81 procent) is bezorgd over de wereld waarin hun kind opgroeit, en maakt zich dan vooral druk over de verharding van de samenleving en de toenemende agressie.

Je kunt het als ouder eigenlijk nooit goed genoeg doen, zo ervaart 60 procent het. 'Het hyperouderschap ruikt de afgelopen jaren echt op', zegt Anne Elzinga, redacteur van *J/M*. 'We geloven dat het leven van een kind maakbaar is. Ouders dichten zichzelf daarin een grote rol toe.' Zo denken vaders en moeders een grote invloed te hebben op het zelfvertrouwen van hun kind (94 procent), zijn mogelijkheden om relaties op te bouwen (81 procent), schoolsucces (69 procent) en maatschappelijk succes (60 procent). Ruim een derde denkt dat je als ouder kunt voorkomen dat je kind ongelukkig wordt. (Bron: de *Volkskrant*, 24 augustus 2010)

De werkwijzer

Anique ter Welle

Vakantie en zo...

Mijn vakantie bestond dit jaar uit twee delen. Eerst *à deux* naar Zuid-Frankrijk (Pyreneeën) om te wandelen, te zwemmen, te lezen en vooral uit te rusten. In het bergplaatsje Prats-de-Mollo, waar de eerste avond van ons verblijf reeds een *fête-du-slip* plaatsvond, was vrijwel elke avond vertier. Bij een *fête-du-slip* (ten onrechte dacht ik eerst dat het over een *fête-du-sleep* ging) dans je in je onderbroek op een vette discobeat in de buitenlucht op een plein dat volgespoten is met schuim: de Pyreneeën zijn hot! Ook een gereïncarneerde Lee Towers (reeds voor zijn dood) bracht een avond een optreden in de frisse avondlucht, dat ik niet licht zal vergeten. Al was het maar omdat ik me het ongemakkelijke gevoel dat mij altijd overvalt op dat soort momenten, zo weer voor de geest kan halen. Sommige mensen schamen zich echt helemaal nergens voor! Ondanks deze in mijn ogen iets te enthousiaste poging van de plaatselijke horeca om buitenlandse toeristen te plezieren, was het heel fijn in de Pyreneeën. Ik heb gewandeld, veel gezwommen, ook gelezen en ik was uitgerust. Missie geslaagd!

(On)rust

Tussen beide vakantie delen in, was ik anderhalve dag thuis. Een deel van mijn koffer bleef dan ook onuitgepakt. Je kunt je onrust zelf creëren en je kunt het ook niet doen. Over onrust gesproken: onze katten (ongeveer zes maanden oud) waren de avond van onze thuiskomst wel heel erg onrustig, nadat een twintigjarige student twee weken voor ze had gezorgd. Later bleek dat hij het briefje dat ik had klaargelegd niet goed had gelezen en dus niet wist waar de kattenbrokken zich bevonden. Vervolgens had hij de goedkoopst mogelijke brokkenvariant van Euroshopper in huis gehaald en nu bleken onze verwende katten nog liever van de honger dood te gaan dan zich tot dergelijk voer te verlagen. Na twee volle bakken oude vertrouwde brokken kwamen ze weer enigszins tot rust. De komende twee weken zouden ze gelukkig bij een heel goede kattenmoeder logeren. Daar konden ook zij tot rust komen. Ze hadden tenslotte vakantie. Overigens, zo blijkt nu, zijn ze daar ook nog flink opgevoed, en wel met de plantenspuit. Daar ben ik enthousiast over: ik heb er zelf nu ook permanent één klaar staan voor een eventuele sprong in de planten of richting zoutjes op tafel. Een paar keer flink spuiten en ze houden er meteen mee op. Misschien iets voor in de klas?

Nee zeggen

Het tweede gedeelte van mijn vakantie brachten we met z'n zessen door, onze *à deux* was met vier kinderen uitgebreid. We verbleven in een huisje in Egmond. Een totaal andere vakantie. Nauwelijks gelezen, slechts een klein stukje gewandeld (van Egmond binnen naar Egmond aan Zee - terug met de bus), gezwommen in zee (nou ja, meer gestaan terwijl enorme golven over ons heen spoelden) en veel spelletjes gedaan. 's Avonds was er voetbal in het huisjespark. Ouderwets gezellig, vaders (geen moeders) en zonen (soms ook dochters) van alle leeftijden die met z'n allen achter een bal aanrenden. Geen onderbroekenfeest en ook geen Lee Towers. Wel zo rustig, maar echt uitgerust? Dat nou ook weer niet.

Beide vakanties waren fijn. Nu weer thuis en langzaam maar zeker kruipt het nieuwe schooljaar dichterbij. Goede voornemens? Ja natuurlijk. Zo min mogelijk 's avonds werken, 'nee' zeggen als het nodig is en vooral flink relativeren.

Heb ik zin in het nieuwe schooljaar? Toen ik ongeveer acht jaar geleden in het onderwijs begon, vond ik de zomervakantie bijna ondraaglijk lang en kon ik echt niet wachten om te beginnen. De laatste week heb ik de muren in de woonkamer een andere kleur gegeven en ben ik met het meubilair gaan schuiven. Die behoefte heb ik nu helemaal niet. Ik probeer het luie vakantiegevoel nog even vast te houden, voordat ik de drempel van het nieuwe schooljaar overga. Met frisse moed, dat wel gelukkig! ◀

Lesmateriaal

Dertig rechters in één klas

In Nederland zijn de straffen te soepel. Daarvan zijn veel leerlingen overtuigd. Een verkrachter komt weg met slechts een paar jaar... als hij wordt veroordeeld, want voor hetzelfde geld komt iemand zo weer op vrije voeten, omdat hij problemen heeft. 'Problemen?' 'Ja, je weet wel, in zijn hoofd of zo'. Als iemand een gevangenisstraf moet uitzitten, komt hij volgens veel leerlingen in een hotel terecht, waar hij bovendien gratis (!) een opleiding mag volgen. Een moordenaar komt na een paar jaar al weer vrij, als hij zich goed gedraagt.

Complexiteit rechtszaak

Dit soort ideeën vindt gehoor in de politiek. In 2006 kwam Joost Eerdmans (Lijst Pim Fortuyn) met een wetsvoorstel om minimumstraffen in te voeren. Moordenaars zouden volgens hem minimaal vijftien jaar celstraf moeten krijgen. Oud-minister

van Justitie Piet Hein Donner werkte aan een wetsvoorstel om de automatische strafkorting van een derde af te schaffen, opdat veroordeelden niet na een paar jaar vrijkomen.

Veel leerlingen zijn het hier roerend mee eens. Toch vinden ze ook dat een vrouw die haar man doodsteekt nadat ze hem in bed met de buurman heeft betrapt een lagere straf verdient dan een hooligan die een aanhanger van een andere club vermoordt. Een eerste stap is gezet om leerlingen te laten ervaren hoe complex een rechtszaak is.

Een tweede stap is om leerlingen nu eens zelf in de stoel van rechter te laten plaatsnemen. In 2006 verscheen het VARA-programma *16 miljoen rechters*. Interessant is vooral de website die bij het programma hoort, www.16miljoenrechters.nl. Op deze website staan drie zaken. Een van de zaken behelst brandstichting van een moskee. De zaak laat enkele korte filmpjes zien. Na elk filmpje wordt een vraag voorgelegd die inspeelt op de omstandigheden, ook de persoonlijke van de verdachte: moet de rechter een lagere staf opleggen omdat de schade uiteindelijk wel meevalt, of moet de rechter juist een hogere staf opleggen omdat de brandstichting plaatsvond in een periode waarin meerdere aanslagen op moskeeën en islamitische scholen plaatsvonden? Tot slot worden het vonnis en onderbouwing hiervan door de rechter getoond.

Opdracht

Laat één van de zaken van *16 miljoen rechters* klassikaal zien. Overleg met uw leerlingen wat zij van de voorgelegde vraag vinden. Uiteindelijk beslist de meerderheid welk antwoord wordt gekozen. Daarna kunt u de leerlingen zelf achter de computer zetten en de andere twee zaken laten behandelen. Laat ze dit doen in tweetallen, om discussie te stimuleren.

Bedreiging

In navolging van *16 miljoen rechters* is in 2008 *Het hof van Joosten* uitgezonden. Het

Gevangenisstraf gemakkelijk?

In het programma *The underworld according to BNN* laat Bridget Maasland zich voor een paar uur opsluiten in de vrouwengevangenis te Breda. Ze deelt haar ervaringen met de kijker en interviewt een aantal gevangenen. De uitzending geeft een duidelijk beeld van het gevangenisleven.

Via een zoekmachine op internet is het programma te vinden door te zoeken op 'the underworld according to bnn vrouwengevangenis'. Op de website van *Maatschappij & Politiek* (www.maatschappijen-politiek.nl) staat bovendien een link die u direct naar de uitzending brengt.

programma heeft dezelfde opzet, maar met dit verschil dat er naast het publiek ook andere groepen aan het woord worden gelaten. Een aflevering die u zeker aan uw leerlingen kunt laten zien is de zaak over een rapnummer. Een leerling schrijft een rap met doodsb bedreigingen aan het adres van een medeleerling. Uit het filmpje blijkt dat Dave de rap niet zomaar schreef: het meisje bleek hem ernstig te pesten. Is de raptekst te zien als een tamelijk onschuldige manier om de ellende van de schrijver af te schrijven of is het een serieuze doodsb bedreiging? Met andere woorden: is de jongen schuldig aan doodsb bedreiging? De vice-president van het Gerechtshof Amsterdam legt uit wanneer een daad door de wet als een *bedreiging* wordt gezien. Vervolgens ontstaat er een discussie tussen de groepen, waarbij ook een officier van Justitie, een advocaat en een psycholoog hun visie op het voorval geven.

Opdracht

Belangrijk is dat de leerlingen actief naar het programma kijken. Dit kan door het een aantal momenten stil te zetten, bijvoorbeeld als presentatrice Astrid Joosten de groepen een vraag voorlegt, maar ook door de leerlingen tussendoor te laten reageren op wat er in de discussie naar voren wordt gebracht. U treedt in de rol van presentator en maakt van uw klas een derde groep die aan het programma meedoet. ◀

Christine Elout

(advertentie)

Gratis gastlessen voor mbo Politiek, stemmen en verkiezingen

Gaan uw leerlingen in maart 2010 voor het eerst naar de stembus? Vanaf 1 oktober heeft het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) een aanbod van gastlessen dat zich richt op deze groep leerlingen.

Enthousiaste gastdocenten van het IPP komen hiervoor graag naar uw school. En wat verandert er nog meer als je 18 wordt? Ook die vraag beantwoorden onze gastdocenten samen met uw leerlingen. De lessen richten zich op het mbo.

U kunt kiezen uit lessen met verschillende thema's:

- Stemmen
- Hoe kun je zelf invloed uitoefenen?
- Hoe wordt ons land bestuurd?
- Politieke partijen
- Lokale politiek
- Europa

In alle lessen wordt kennisoverdracht gecombineerd met interactieve werkvormen. De gastdocenten geven per dag op één school minimaal twee en maximaal vijf lesuren. De gastlessen zijn gratis en beginnen niet voor 9.00 uur. Begin september vindt u meer informatie over de gastlessen en de wijze waarop u deze kunt aanvragen op

→ WWW.POLITIEKINDEKLAS.NL

Recensies

Maatschappijleerbijbel

Hans van der Heijde en Felix van Vugt

Het Handboek vakdidactiek maatschappijleer is er! Dat is een mijlpaal voor het vak en daarom liet Maatschappij & Politiek er niet één, maar twee recensenten op los: Hans van der Heijde en Felix van Vugt.

Ton Olgers, Rob van Otterdijk, Gerard Ruijs, Jan de Kievit en Lieke Meijs, **Handboek vakdidactiek maatschappijleer**, Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken en het Instituut voor Publiek en Politiek, Amsterdam, 2010, ISBN 978-90-6473-435-9, 457 pagina's, prijs: € 34,95

Maatschappijleer- didactiek, democratie en cricket

Na veertig jaar Maatschappijleer is het er dan eindelijk: het *Handboek vakdidactiek maatschappijleer*. Is het inderdaad geworden wat sommigen al de *maatschappijleerbijbel* noemden? Met bijna 500 pagina's is niet beknipt op omvang. Het bestrijkt het hele maatschappijleeronderwijsveld, verhaalt de geschiedenis van het vak, behandelt de maatschappijleerthema's, gaat lastige kwesties niet uit de weg en eindigt met een stevig deel over werkvormen. Daarnaast weidt het ook uit over diverse, in zwing zijnde leertheorieën en -ideologieën. Kortom, die bijbelanalogie is zo gek nog niet. Voeg daarbij dat de teksten in een even prettige als duidelijke stijl zijn geschreven en geconcludeerd kan worden dat dit handboek een zeer waardevolle bijdrage is aan het vak en een stevige, om niet te zeggen, onmisbare steun voor degenen die het (gaan) onderwijzen.

Kritiekloze herhaling

Goed, de welverdiende pluimen zijn gegeven, nu over tot de kritiek. Behoren de leertheorieën en -ideologieën (die laatste kwalificatie is van mij) niet tot het terrein van de algemene onderwijskunde? Het kan natuurlijk niet veel kwaad die hier nog eens te herhalen, maar dat kan men dan niet kritiekloos doen en al helemaal niet vervolgens naadloos over gaan tot suggesties voor directe, praktische toepassing; zeker niet als het gaat om esoterie als meer-voudige intelligenties of dilettantisch constructivisme. Deze leertheorieën trekken voorbij zonder melding dat ze (tenminste deels) wetenschappelijk grondig zijn ontmanteld. In een later hoofdstuk komen ook nog ideeën als *brain based teaching* aan de orde, ideeën gebaseerd op wat onderwijskundigen van neurologie menen te begrijpen, maar waaraan geen neuroloog zijn vingers zal branden.

Opbouw

Voor de opbouw van het handboek is gekozen voor een verloop van algemeen naar bijzonder. Gelukkig wordt

daar in de teksten niet consequent aan vastgehouden. De maatschappijleerthema's en de werkvormen vormen de afsluitende delen, meer algemene kwesties als Maatschappijleer en actualiteit, respectievelijk waarde-educatie, komen eerder aan bod. Logisch gesproken is dat prima, maar de vraag is of het dat didactisch gesproken ook zo is? Gegeven dat een vruchtbaar didactisch uitgangspunt is dat men vanuit een herkenbaar voorbeeld naar algemeen inzicht toewerkt, zou het voor een handboek didactiek voor de hand hebben gelegen daarin hetzelfde te doen. Hier moeten onmiddellijk twee relativerende opmerkingen bij worden gemaakt: (i) in dit handboek zit wel degelijk ook een opbouw van beginsituatie naar lesvoorbereiding naar toetsing en (ii) zelf heb ik niet direct een beeld voor ogen van de wijze waarop het dan wel zou moeten.

Sport

Hier en daar ontlokt het boek een lach, zonder daarmee hier iets negatiefs mee te bedoelen. Zo stelt het handboek dat men het uitleggen van *democratie* kan beschouwen als het uitleggen van de regels van een tak van sport aan mensen die daar nog nooit van hebben gehoord. Natuurlijk zijn die regels dan meedogenloos saai, maar als men eenmaal ziet hoe het er op het veld aan toegaat, en dankzij die uitleg, snapt de lezer er ook nog wat van, dan merkt hij ook hoe spannend die sport eigenlijk is. Wat was hier zo komisch aan? Dat de auteur voor die sport cricket als voorbeeld koos!

Hans van der Heijde

Een onmisbaar boek

Om maar gelijk met de deur in huis te vallen: wat had ik dit handboek graag gehad in de tijd dat ik nog op de docentenopleiding zat. Het lijvige werk bevat alles wat een aankomend docent Maatschappijleer in het voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs nodig heeft: geschreven in heldere taal en met een keur aan direct toepasbare tips, trucs en werkvormen. Tal van hete

hangijzers waar maatschappijleerdocenten mee te maken krijgen passeren de revue. Hoe moet actualiteit aan de orde komen in de les? Moeten docenten aansluiten bij de leefwereld van leerlingen of moeten zij juist hun horizon verbreden? Moeten zij nu wel of niet vertellen op welke politieke partij zij stemmen? Hoe gaan maatschappijleerdocenten om met radicale politieke opvattingen van leerlingen? Moeten zij ook attitudedoelen stellen, zoals de overdracht van waarden als democratie en tolerantie? De genuanceerde wijze waarop de auteurs deze onderwerpen behandelen, maar ook de wijze waarop ze stelling nemen in deze en andere discussies, is verhelderend.

Zelfbeeld

Een sterk punt is de uitvoerige aandacht voor de beginsituatie van de leerling, de zogenaamde *preconcepties*. Dit is iets waar ik in mijn beginjaren als docent veelvuldig tegenaan ben gelopen: de interessante paradox dat adolescenten zichzelf aan de ene kant als

autonome, vrije individuen zien, maar zich aan de andere kant sterk op de normen van de groep en de populaire media richten. Dit paradoxale zelfbeeld van veel adolescenten heeft gevolgen voor de behandeling van onderwerpen als sociale ongelijkheid, criminaliteit en de pluriforme samenleving. Adolescenten kunnen zich over deze onderwerpen soms ongemeen hard uitlaten en bijvoorbeeld weinig begrip tonen voor misdadigers en de omstandigheden die hen tot misdaden hebben gebracht: 'Je kiest toch zelf voor het plegen van criminele feiten?!'. Om die reden moet volgens deze leerlingen ook veel strenger worden gestraft. Met de kennis uit dit boek had ik het gedrag van leerlingen in die situaties veel beter kunnen duiden.

Handvatten

letwat droog maar erg gedegen zijn de hoofdstukken over de leerpsychologie, lesvoorbereiding en toetsing. Deze hoofdstukken bieden handvatten om betere lessen en toetsen voor te bereiden. Deze hoofdstukken lezen soms ook als een politiek pamflet met daarin verregaande voorstellen om het maatschappijleerprogramma en de methoden te hervormen. De auteurs doen een oproep om meer samenhang tussen de leerstofelementen te creëren en voor meer betekenisvol leren te zorgen. Mogelijkheden hiervoor liggen in het loslaten van de thematische aanpak en het hanteren van een cumulatieve opbouw van het maatschappijleerprogramma. Ook zijn de auteurs een voorstander van het stellen van attitudedoelen; interessante punten die zeker aandacht van het maatschappijleerveld verdienen. Nu maar hopen dat de methodeschrijvers ook gehoor aan de hartenkreten van de auteurs geven.

Tendentieus hoofdstuk

Het is jammer dat het hoofdstuk over de pluriforme samenleving een tendentieuze toon bevat. In het hoofdstuk staan enkele aandnames die onderwerp van academische discussie zijn. De auteurs nemen de term *multicultureel drama* kritiekloos over. Ook herhalen ze de historisch onjuiste beeldvorming dat *links* alleen maar vóór migratie was

en geen harde eisen aan integratie durfde te stellen en dat *rechts* voor het omgekeerde stond. Uit recent promotieonderzoek blijkt dat het meest liberale gezinsmigratiebeleid door rechtse kabinetten is gevoerd en het meest restrictieve beleid altijd door links is gesteund.¹

Met de kennis uit dit boek

had ik het gedrag van leerlingen veel beter kunnen duiden.

Ook het pleidooi voor het gebruiken van de essentialistische cultuurtypologie van Geert Hofstede (zonder melding te maken van de brede kritiek op de methode) is een vreemde keuze. Die verhoudt zich namelijk slecht met de wens van de auteurs dat leerlingen niet vervallen in het denken in stereotypen (doelstelling 8, p.330). Het risico is met deze theorie levensgroot. Ondanks deze zwakke punten is het *Handboek vakdidactiek* een gedegen werk dat onmisbaar is voor elke docent Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen; of die nu beginnend is, of een oude rot in het vak. ◀

Noot

1. S. Bonjour, *Grens en gezin. Beleidsvorming inzake gezinsmigratie in Nederland, 1955-2005*, Uitgeverij Aksant, Amsterdam, 2009.

Felix van Vugt

Felix van Vugt is vakdidacticus bij het Interfacultair Instituut voor Lerarenopleiding, Onderwijsontwikkeling en Studievaardigheden (IVLOS), verbonden aan de Universiteit Utrecht. Voorts is hij vice-voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer (NVLM).

Handboek vakdidactiek maatschappijleer verschenen!

Eind augustus verscheen het *Handboek vakdidactiek maatschappijleer*, een uitgave van het Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken (LEMM) en het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP). De NVLM heeft ervoor gezorgd dat deze partners elkaar vonden, zodat het boek nog voor het begin van het nieuwe school- en studiejaar kon verschijnen. Het handboek mag niet ontbreken op het nachtkastje of het bureau van leraren Maatschappijleer. U kunt het bestellen via www.publiek-politiek.nl. De NVLM is blij dat dit boek het licht heeft gezien door de inspanningen van het LEMM, het IPP en meer in het bijzonder de vijf auteurs en de eindredacteur. Elders in dit blad vindt u twee recensies van het handboek.

Column Aleid Truijens

In de rubriek Geknipt in deze *Maatschappij & Politiek* leest u een citaat uit de column van Aleid Truijens in de *Volkskrant* van 3 augustus 2010. Zij is van

mening dat inzicht in de samenleving geen apart schoolvak kan zijn, burgerschap moet onderdeel uitmaken van alle vakken. Hans Teunissen, voorzitter van de NVLM, klom in de pen om een reactie op de column te schrijven. Helaas werd deze reactie niet in de *Volkskrant* geplaatst. Gelukkig beschikken wij over deze pagina om u te informeren over onze visie op de column van mevrouw Truijens:

Inzicht in de samenleving: een vak apart!

'Aleid Truijens spreekt in haar column *Bildung* van 3 augustus in deze krant haar zorgen uit over het burgerschapsonderwijs in Nederland. Deze zorgen komen voort uit de 'dikke onvoldoende' die Nederland krijgt volgens de *International Civics and Citizenship Education Study* - waarin leerlingen uit verschillende Europese landen worden vergeleken op hun kennis over burgerschap, maatschappelijke betrokkenheid en kennis over en houding ten aanzien van Europa. Deze column geeft niet alleen blijk van haar zorgen, maar ook van haar geringe kennis van het burgerschapsonderwijs in Nederland.

Mevrouw Truijens vraagt zich af of er nog meer lesuren aan 'burgerschapscompetenties' moeten worden besteed, die volgens haar 'als vak vaak bij Maatschappijleer worden ondergebracht'. Alvorens in te gaan op haar negatief luidende antwoord op deze vraag, moet worden opgemerkt dat hier een tweetal zaken door elkaar heen lopen. Burgerschapscompetenties staan centraal in het mbo, waar het vak Maatschappijleer niet meer bestaat, en kennen geen plaats in het voortgezet onderwijs (vmbo/havo/vwo) waar het vak Maatschappijleer wél wordt gegeven. Haar antwoord op bovenstaande vraag luidt 'alsjeblijft niet', omdat 'zo'n vak totaal niet serieus wordt genomen' en 'inzicht in de samenleving zo essentieel is dat het geen apart schoolvak kan zijn'. Dit is natuurlijk een vreemde redenering. Kennis over en inzicht in de samenleving is inderdaad zó essentieel dat het niet anders dan een apart schoolvak kan zijn. Dat vak heet Maatschappijleer en is verplicht gesteld voor alle leerlingen in ons voortgezet onderwijs. Hierin staan de kenmerken van onze pluriforme samenleving als democratische rechts-

staat centraal. Belangrijke zaken als grondrechten, persvrijheid en machtenscheiding komen hier aan bod, evenals de kennis over onze parlementaire democratie, politieke stromingen en ons land als multiculturele samenleving. Dat de Nederlandse leerlingen in het genoemde onderzoek slecht scoren op onderdelen als democratie, politiek en media is niet zo gek, omdat de deelnemende leerlingen tussen de 13 en 15 jaar oud zijn; dan hebben de leerlingen nog geen Maatschappijleer gehad. Dit vak wordt namelijk pas vanaf het derde of vierde leerjaar aangeboden. Het onderzoek bewijst juist dat algemene burgerschapsvorming ondergebracht bij allerlei vakken niet werkt en dat het overbrengen van kennis over onze samenleving een vak apart is. Een vak waarin het, door mevrouw Truijens bepleitte, stellen van vragen en analyseren centraal staat. Een vak dat gelukkig door heel veel leerlingen en volwassenen enorm serieus wordt genoemd. Nu alleen nog door Aleid Truijens.'

Coen Gelinck

NVLM-bestuur

Hans Teunissen, voorzitter
telefoon: 06-28125692

e-mail: hansteunissen@nvlm.nl

Felix van Vugt, vice-voorzitter

e-mail: felixvanvugt@nvlm.nl

Coen Gelinck, secretaris
Nieuwe Prinsengracht 78 II
1018 VV Amsterdam
telefoon: 06-40755812

e-mail: coengelinck@nvlm.nl

Tom Stroobach, penningmeester
telefoon: 0320-249481

e-mail: tomstroobach@nvlm.nl

Arthur Pormes
e-mail: arthurpormes@nvlm.nl

Ingrid Faas, ledenadministratie
e-mail: ingridfaas@nvlm.nl

Rob van Otterdijk
e-mail: robvanotterdijk@nvlm.nl

Patricia Leenders
e-mail: patricialeenders@nvlm.nl

Ruth Esselink, aspirant-bestuurslid
e-mail: ruthesselink@nvlm.nl

www.nvlm.nl

Girorekening NVLM: 1889654

Gesignaleerd

Jongeren in Nederland

In *Mix. Jongeren in Nederland* wordt etnische gemengdheid voor het eerst onder de aandacht van een breed publiek gebracht. In dit boek geven essays van wetenschappers, schrijvers en ervaringsdeskundigen, persoonlijke ervaringen van volwassenen en jongeren en foto's van etnisch gemengde jongeren door gerenommeerde fotografen, een unieke inkijk in etnische gemengdheid in de Nederlandse samenleving. Kinderen geboren uit interetnische en interculturele relaties vormen geen eenduidige, etnische groep. Hun roots zijn meerduidelijk en bestaan uit meerdere etniciteiten, nationaliteiten en culturele kenmerken. Met dit foto- en essayboek wil FORUM, het instituut voor multiculturele vraagstukken, de bewustwording stimuleren over de feitelijke aanwezigheid van etnische menging in onze samenleving. Ook wil het instituut laten zien dat de scherpe scheidslijnen die tussen bevolkingsgroepen worden getrokken geen recht aan de realiteit doen. De jongeren in *Mix* ontcrachten bij uitstek de vermeende tegenstelling tussen wij en zij.

Informatie: www.forum.nl.

Van delinquent tot idealist

Stanley Groeneveld (1959) begon als middelbare scholier met stelen en bouwde dat uit tot een levensstijl. Hij raakte verslaafd aan heroïne en cocaïne en

werd meegesleurd in een maalstroom van criminaliteit, vervolging, vrijheidsstraf en drugsgebruik. Steeds weer probeerde hij te ontsnappen, tevergeefs. Pas nadat hij de dood onder ogen had gezien lukte het hem met uiterste wilskracht en dankzij het zwaarste afkickprogramma in combinatie met duursport zijn leven op de rails te krijgen. Nu is zijn ideaal om jonge mensen, die in een vergelijkbare uitzichtloze situatie verkeren, te helpen om hetzelfde te bereiken. Hoe? Met discipline, sport, doelen en perspectief. Stanley Groeneveld en Max Verhart beschrijven de weg van *delinquent tot idealist* in het boek *Capone en King, Van delinquent tot idealist*. Informatie: www.swpbook.com.

Profiel van de Nederlandse overheid

De overheid heeft een centrale plaats in onze maatschappij. Vrijwel iedereen krijgt er mee te maken. De organisatie en het functioneren van die overheid wordt dan ook intensief bestudeerd in de politicologie en de bestuurskunde. Ook bij andere opleidingen is er vaak aandacht voor organisatie, beleid en besluitvorming van de Nederlandse overheid. Het boek *Profiel van de Nederlandse overheid* biedt hiervoor de basiskennis. In het eerste deel wordt een aantal basisbegrippen besproken, zoals overheid en beleid. Het maken van beleid staat centraal in deel twee. Hoe een overheid beslissingen neemt, komt in het derde deel aan de orde, en in deel vier wordt besproken hoe de overheid is georganiseerd. Door de heldere stijl en de vele voorbeelden is *Profiel van de Nederlandse overheid* een zeer toegankelijk boek. De theorie wordt toegelicht met overzichtelijke schema's, praktijkvoorbeelden en korte samenvattingen. Voor docenten heeft het boek een ondersteunende website met opdrachten en links. Meer informatie: www.coutinho.nl.

Maatschappij & Politiek

is een uitgave van het Instituut voor Publiek en Politiek. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactieleden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

Redactie

Bas Banning, Wolter Blankert, Radboud Burgsma, Christine Elout, Coen Gelinck, Hans van der Heijde (hoofdred.), Lieke Meijs, Hessel Nieuwelink, Gerard van Rossum, Anique ter Welle, Jeff Peck (correspondent New York, VS).

Eindredactie

Maarten Cras

Vormgeving

Addy de Meester

Omslagfoto

Addy de Meester

Druk

Drukkerij Haasbeek

Uitgever

Instituut voor Publiek en Politiek,

Prinsengracht 915

1017 KD Amsterdam

telefoon 020 521 76 00

e-mail: uitgeverij@publiek-politiek.nl

Redactiesecretariaat

Instituut voor Publiek en Politiek

Prinsengracht 915

1017 KD Amsterdam

telefoon 020 521 76 00

e-mail menp@publiek-politiek.nl

www.maatschappijenpolitiek.nl

Abonnementsprijs M & P 2010

€46,50 per jaar. Studenten €39,70. Scholen

en instellingen €50,90. M & P verschijnt

acht keer per jaar. Losse nummers €6,20

(exclusief verzendkosten).

Nieuwe abonnementen

Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan na ontvangst van het abonnementsgeld. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht. Abonnementen kunnen ook worden aangegaan met terugwerkende kracht. Dit is echter afhankelijk van de voorraad oude nummers. Aanmelding van nieuwe abonnees bij de uitgever.

Beëindiging abonnement

Opzegging schriftelijk tot 1 december van het lopende abonnementsjaar.

Auteursrecht

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingenmateriaal, indien dit geschiedt zonder winstoogmerk. In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

Advertenties

Tarieven op aanvraag verkrijgbaar bij de uitgever, telefoon 020 5217600.

Kopij en mededelingen

Bijdragen naar het redactiesecretariaat.

ISSN 1566-1555

**Het komende nummer van
Maatschappij & Politiek
verschijnt op 1 november**

